

Нестерчук І. К.,
канд. геогр. н., доцент кафедри туризму
Житомирський національний агроєкологічний університет, м. Житомир

МОЛЕКУЛЯРНА ГЕОГРАФІЯ

На кожному етапі політичного, господарського і культурного розвитку країни висувуються свої вимоги до географії. Навіть з цієї причини завдання та зміст робіт з конструктивної географії в достатній мірі є мобільним. Поряд з цим географічна наука безперервно збагачується новими пізнавальними засобами, які керують ідеями, а тим самим практичними можливостями. На сучасному етапі прикладне значення географії набирає чималої ваги на локальному рівні регіонального наукового дослідження.

Географія – одна із наук, на яку повинен спиратися науково-технічний прогрес, якщо діяльність людини безпосередньо стосується взаємодії з навколишнім природним середовищем. Географічний критерій та засновані на ньому розрахунки – це запобіжник, або точніше, мірило оцінки, без позитивних результатів якої різні досконалі технічні пристрої, які впливають на навколишнє природне середовище, не можна зарахувати до розряду прогресивних. При раціональному використанні природних ресурсів у певному регіоні на локальному рівні, першочерговим виносилося одностороннє обговорення питання окремих компонентів фації, а не фації в цілому. Те ж саме відноситься до поняття про вчення про фізико-географічну фацію. Необхідно поглибити на вивести на новий рівень фактичну основу для цього вчення. Множити описи про елементарні соти ландшафтноі оболонки – фації. Необхідно фіксувати данні про найбільше число фацій за окремими регіонами, а у нашому випадку безпосередньо на теренах Правобережного Полісся, як найбільш унікальному регіоні у ландшафтному відношенні. У зв'язку цим актуальним питанням постає створення фаціотеки ландшафтів Правобережного Полісся. Фаціальний аналіз географічного середовища, який супроводжується розробкою принципів використання актуальних чи потенційних ресурсів цих дрібних сот ландшафту, складає функцію особливого розділу географії, який умовно можна назвати *молекулярною географією*. Метою роботи є зосередити увагу на найбільш дрібних рухомих частинках географічного середовища, що є необхідним для всебічної уяви про фацію, яка необхідна для дійсно наукового пізнання, раціонального використання і перетворення географічного середовища та участі в регіональному плануванні. Уява про природний комплекс (про зв'язок і взаємодію між явищами природи), які лежать в першопочатковій основі ландшафтноі концепції, зародилося дуже давно (Берг 1947; Пассарге 1947). У ХХ ст. на особливу увагу заслуговують ландшафтознавчі праці Герасімов 1954; Геренчук, 1963; Григор'єв, 1954, Дашкевич 1962; Ісаченко, 1957; Калесник, 1959; Маркова, 1939; Раменський, 1939; Солнцеv, 1949; Сукачев 1967. Дуже важливо, що ландшафтознавство, посприяло вирішенню важливих практичних завдань, безпосередньо при обрахунку та бонітуванні земель (Зворикін, 1963; Михайлов, 1964), природному районуванні (Гвоздецький, 1963; Григор'єв, 1946), створенні ландшафтних карт (Гвоздецький, 1961, Ісаченко, 1961, 1965; Сочава 1965, вивченні ландшафтно-типологічної структури (Геренчук, 1957, 1958; Климович, 1958; Міллер, 1957; Гришаков, 1958; Єна, 1960, 1961; Підгорецький, 1961, 1962; Ланько, 1959, 1963; Віленкін, 1959, 1961; Рибін, 1963; Міщенко, Федорченко, 1966, 1967; Маринич, Поривкіна, Сирота, Шищенко, 1967-1970-2000; Міхеллі, Пашенко, Петренко, 1997), що допоможе вичленити основні завдання, які підлягають вирішенню, намітити їх черговість, правильно сформувати кожне завдання та відшукати підходящу методику вивчення. Уявлення про, те що кожний рослинний вид є компонентом більш складного природного цілого, розвиватися почало давно. Це ціле пропонували називати *біоценозом* (Möbius, 1877), *мікрোকосмосом* (Forbes, 1887), *епіморфою* (Аболін, 1914), *екосистемою* (Tensley, 1935), *біогеоценозом* (Сукачев, 1942), *фізико-географічною фацією* (Берг, 1945), *фітогеосферою* (Лавренко, 1949), *сотою ландшафту* (Paffen, 1953), *екотопом* (Troll, 1950), *біохорологічною одиницею* (Тімофеев-Ресовський, 1961), *педоном* (Герасимов, 1962), *фізіотопом* (Нееф, 1968). Подальша еволюція науки про ландшафт була пов'язана із формуванням уявлення про ієрархічну будову ландшафту у вигляді закономірної системи різномасштабних уявлень. Розробка системи таксономічних одиниць ландшафтноі диференціації підвела до розуміння поняття про найменшу її одиницю – елементарну ландшафтну систему, мікроландшафт, або фацію. «Фація – це в подальшому не розкладена одиниця географії, біогеографії та геології». Таке визначення в географії ґрунтується на об'єктивному факті, який спирається на «внутрішню агрегатну однорідність» ландшафтних компонентів на дрібному ландшафтному рівні, де складається враження при дослідженні, що ландшафтна система «втрачає свою якість і розкладається на окремі елементи».

В сучасних умовах ми маємо справу не стільки з природними геосистемами, а у переважній більшості з антропогенними геосистемами – вже зміненими, освоєними, які переживають вплив господарської діяльності та включають в себе різні елементи (або системи) цієї діяльності. Прямий чи опосередкований вплив людини на рослинний покрив, на ґрунтоутворення, хід геоморфологічних процесів та гідрологічний режим, представляє собою компонент антропогенних фацій. Рослинний покрив фації представлений при цьому корінною асоціацією і рядом модифікацій, які є короткочасними стадіями її руйнування та відродження, так як рослинний та тваринний світ є дуже рухомими компонентами фації. Тому мікрорівень

фаціальних досліджень на разі в рамках окремого фермерського господарства, домогосподарства, невеликих господарських угідь викликає резонансну дискусію.

Ландшафтні комплекси є дуже складними утвореннями – це беззаперечно основний об'єкт фізико-географічних досліджень. Виділення та градація ландшафтних комплексів зобов'язане за словами Солнцева В. М. тільки одному «приладу – під назвою – людське око, розташованому на штативі на висоту людського зросту. Саме його дані є вирішальними при роздумах про «поділ» і «неподільність» фації, про наявність географічних і негеографічних компонентів». Відповідно, мікрокомпоненти – це такі природні утворення, для вивчення і пояснення яких необхідно застосовувати мікроінструментальні засоби дослідження. Потрібно зауважити, що подібні «методичні» визначення, об'єктів, які вивчаються зрідка зустрічаються в науковій літературі. Наприклад, Р. Гейгер визначав мікрокліматологію, як «момент, коли метеоролог переходив на нові прилади, які могли виміряти температуру поверхні зеленого листя, структуру дощу і т. д.».

Беззаперечним є перехід на нові методики, де розглядається агрегатна сукупність великих частин ландшафту – міграція мікрооб'ємів води, повітря, розчинних речовин, яка «пронизує» всі «прості», з візуальної точки зору, макрокомпоненти фації. Візуальна нерозпізнаність цієї міграції не дозволяє зрозуміти її величезну роль у формуванні ландшафтної організації, яка вивчається традиційно. Тому склалася наукова думка, що у фізичній географії слід взагалі відмовитись від розгляду «речей і процесів як таких, так як їх вивченням повинна займатися геофізика» (Гетнер, 1930). Нажаль географи надовго втратили інтерес до мікрокомпонентів ландшафту, методів їх дослідження, завдяки візуальному феноменологізму. Інакше кажучи, складність видового складу компонентів ландшафтного комплексу посилює феноменологізм фізико-географічного мислення. Стан компонентів фації – видове, просторове, часове різноманіття утруднює лабораторне (експериментальне) відтворення і змушує дослідника спиратися на польові, експедиційні спостереження, які у силу своєї епізодичності та короткочасності знову спираються на візуальні методики. Першочергова інвентаризація і попереднє пояснення ландшафтної організації до теперішнього часу завершена.

Але очевидна відповідь буде, навпаки. Існують різні способи пізнання, а «не укорінена традиція». В результаті поза межами дослідника, який спирається на сприймаючу можливість ока, залишається величезний світ реального безперервного руху, який складає основу існування всіх матеріальних об'єктів, де не розпізнані структури формують розпізнані функції. Про цю закономірність сприйняття Л. Бергаланфі писав: «Те, що називається структурою, є лише повільним процесом великої тривалості, те що називається функцією, є швидким процесом короткої тривалості».

Відповідно проста необхідність у істинному пізнанні підштовхує географа до дослідження, візуально не спостереженого, але насиченого потужною динамікою мікросубстратного світу фації, компоненти якої є теж «географічними», тобто геокомпонентами.

Дійсно, саме під час становлення ландшафтної концепції спочатку (20-30 роки) зародилися, а згодом сформувалися такі мікросубстратні розділи ландшафтознавства, як біогеоценологія – «наука про комплексні живі та неживі компоненти природи», геохімія ландшафту, яка вивчає «історію атомів у ландшафті» та геофізика ландшафту, яка займається дослідженнями «фізичної взаємодії компонентів ландшафту. Ці науки зосередили увагу саме на вивченні мікросвіту ландшафтних комплексів, *всупереч* домовленості про географічні та негеографічні компоненти природи.

Погляди А. І. Перельмана на фаціальний рубіж ландшафтної організації доволі оригінальні, які акцентують увагу на максимальних розмірах, так як елементарний ландшафт, не обмежується його розмірами, тому що в ньому не має якихось внутрішніх причин. Прикладами елементарних ландшафтів, які приймають самі різні розміри слугують солончаки, такири, площа яких коливається в межах від метрів квадратних до кілометрів. Але в ландшафті є утворення іншого роду за висловом Б. Б. Полинова, вони обмежені самою природою, які є деталями ландшафту – до таких утворень відносяться купини на болоті, мурашники, самотні дерева і т.д.

Конструкції геосистем на фаціальному рівні, створені самою природою і нанофації: лімнологічні, аквальні, орографічні, фауністичні, флористичні і т. д. вивчаються як сукупність відібраних в ході еволюції геометричних параметрів живої системи. Емпірично доведено, що поруч із традиційним ландшафтознавством може розвиватися молекулярна географія, яка не отримала ще суворого обґрунтованого наукового статусу. Макро- та мікромоделі ландшафту розроблялися автономно і тому залишаються не узгодженими одна з одною.